

УДК 378.147:797.071.4 (477)-029:3/(091)
DOI 10.32999/ksu2413-1865/2021-95-3

**СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ
ПІДГОТОВКИ ТРЕНЕРІВ-ВИКЛАДАЧІВ ІЗ ВОДНИХ ВИДІВ СПОРТУ
В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)**

Плотнікова Катерина Русланівна,
аспірантка

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
plotnikovaek4@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9078-9644

Мета статті полягає у висвітленні соціально-історичних та педагогічних передумов підготовки тренерів-викладачів з водних видів спорту в закладах вищої освіти України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття). Дослідження дало змогу здійснити використання принципу врахування сукупності фактів та комплексу методів, адекватних меті роботи (аналізу, синтезу, класифікації, порівняння, узагальнення та систематизації). У статті виявлено, що становлення та розвиток системи підготовки тренерів-викладачів з водних видів спорту в закладах вищої освіти України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) зумовлювались низкою соціально-історичних та педагогічних передумов. Найважливішими соціально-історичними чинниками, які вплинули на становлення та розвиток системи підготовки тренерів-викладачів з водних видів спорту в закладах вищої освіти України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття), були розвиток спорту (включення плавання до програми Олімпійських ігор, створення Міжнародної федерації з плавання, проведення I Всеросійської спортивної олімпіади, проведення Першої Радянської Спартакіади народів СРСР, змагання з водних видів спорту в яхт-клубах, зростання спортивної майстерності спортсменів); бойові дії Першої та Другої світових війн, а також їх наслідки; поживлення масовості спортивного руху, зумовлене обов'язковою військовою підготовкою громадян, яка включала фізичну підготовку з навичками плавання; спрямованість фізичної культури та спорту на залучення широких народних мас; відсутність можливості у вітчизняних спортсменів вийти на світову спортивну арену, поодинокі випадки перемоги у водних видах спорту, низький рівень спортивної підготовки українських спортсменів. Встановлено, що до вагомих педагогічних чинників щодо проблеми дослідження належать відкриття закладів вищої освіти фізкультурного профілю, створення факультетів фізичного виховання в педагогічних інститутах та університетах, продовження діяльності технікумів фізкультурного профілю; створення та відновлення матеріальної бази для занять фізичною культурою і спортом загалом та з водних видів спорту зокрема; збільшення в навчальних планах та програмах годин на фізичне виховання; вдосконалення навчально-методичного забезпечення процесу підготовки тренерів-викладачів з водних видів спорту; реорганізація системи вищої освіти за галузевою ознакою й нові вимоги до тренерської роботи; відчутний дефіцит кадрів з фізичної культури, потреба у підвищенні кваліфікації тренерсько-викладацького складу.

Ключові слова: викладач, тренер, фізичне виховання, фізична культура, інститути фізкультурного профілю, факультети фізичного виховання, спорт, плавання.

**SOCIO-HISTORICAL AND PEDAGOGICAL PREREQUISITES
FOR TRAINING OF COACHES-TEACHERS IN WATER SPORTS
IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE
(THE SECOND HALF OF XX – THE BEGINNING OF XXI CENTURY)**

Plotnikova Kateryna Ruslanivna,
Postgraduate Student

Luhansk Taras Shevchenko National University
plotnikovaek4@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9078-9644

The purpose of the article is to highlight the socio-historical and pedagogical prerequisites for the training of coaches-teachers of water sports in higher education institutions of Ukraine (the second half of XX – the beginning of XXI century). The study allowed the use of the principle of taking into account a set of facts and a set of methods adequate to the purpose of the work (analysis, synthesis, classification, comparison, generalization and systematization). The article reveals that the formation and development of the system of training coaches-teachers of water sports in higher education institutions of Ukraine (the second half

of XX – the beginning of XXI century) was due to a number of socio-historical and pedagogical preconditions. The most important socio-historical factors that influenced the formation and development of the system of training teachers of water sports in higher education institutions of Ukraine (the second half of XX – the beginning of XXI century) were: the development of sports (introduction of swimming in the Olympic program, the creation of the International Federation swimming, holding the First All-Russian Sports Olympiad, holding the First Soviet Spartakiad of the peoples of the USSR, competitions in water sports in yacht clubs, the growth of sportsmanship of athletes); the fighting of the First and Second World Eyelashes, and their consequences; revival of the mass sports movement, due to the mandatory military training of citizens, which included physical training with swimming skills; the focus of physical culture and sports on attracting the masses; lack of opportunity for domestic athletes to enter the world sports arena, isolated cases of victory in water sports, low level of sports training of Ukrainian athletes. Important pedagogical factors concerning the research problem include: opening of institutions of higher education of physical culture profile, creation of faculties of physical education in pedagogical institutes and universities, continuation of activity of technical schools of physical culture profile; creation and restoration of material base for physical culture and sports in general and water sports in particular; increase in curricula and programs of hours for physical education; improvement of educational and methodological support of the process of training coaches-teachers in water sports; reorganization of the system of higher education on the basis of industry and new requirements for coaching; significant shortage of personnel in physical culture, the need for professional development of coaching and teaching staff.

Key words: teacher, coach, physical education, physical culture, institutes of physical culture, faculties of physical education, sports, swimming.

Вступ

Перед педагогічною спільнотою постійно постають надзвичайно важливі завдання, до яких належить підготовка фахівця, здатного адаптувати свою діяльність відповідно до нових вимог сучасності. Інтенсивні цивілізаційні процеси, технологічний і культурний прогрес зумовлюють потребу зміну підходів до цілей, змісту та організаційної структури професійної підготовки фахівців нової генерації.

Підвищення ролі особистості в розвитку держави й суспільства спричинило виникнення нових вимог до якості освіти, трансформацію функцій майбутнього фахівця, підвищення показників високого рівня їх як загальної, так і професійної підготовки. З часом зміни в суспільстві привели до створення попиту на кваліфіковані кадри для найрізноманітніших галузей, в тому числі фізичної культури та спорту. Формування основ підготовки тренерів-викладачів, зокрема, з водних видів спорту в закладах вищої освіти України другої половини XX – початку XXI століття як на пряму системи освіти України було зумовлено важливими соціально-економічними та педагогічними перетвореннями, що відбувалися задовго до досліджуваного періоду та безпосередньо в першій половині XX століття.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Вивченню проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах сучасної парадигми освіти приділяла належну увагу значна кількість науковців. Дослідники вивчали такі аспекти, як питання філософії освіти (І. Зязюн, В. Кремень), неперервна професійна освіта (С. Гончаренко, Р. Гуревич), професійна підготовка у закладах

вищої освіти (В. Курило, М. Шкіль), педагогічні технології у вищій школі (П. Гусак, С. Сисоєва). Вчені розкривали концептуальні засади фахової підготовки майбутніх спеціалістів (В. Бобрицька, О. Дубасенюк), досліджували професійну підготовку майбутніх працівників галузі фізичного виховання та спорту (В. Завацький, Л. Суценко).

І. Степанець визначає та характеризує передумови виникнення та становлення системи вищої педагогічної освіти на теренах України, починаючи з епохи переходу від громадсько-родового ладу до соціально диференційованого суспільства, а також до 30-х років XX століття. У статті доведено, що система вищої, безпосередньо вищої педагогічної, освіти виникла та розвивалась під впливом соціально-політичних, соціально-економічних та соціокультурних чинників (Степанець, 2014).

У дослідженні Г. Чирви висвітлено історичні передумови становлення сучасної вищої освіти в Україні. Зокрема визначено основні соціально-історичні процеси, що вплинули на розвиток вищої освіти в Україні, такі як культурні традиції, філософські тенденції, релігія, феодално-католицька експансія, контрреформація, культура бароко; визначено основні історичні етапи становлення освітнього середовища впродовж століть, починаючи від заснування вищої школи у 1037 році в храмі Святої Софії, закінчуючи закріпленням на законодавчому рівні в Україні дуальної освіти (Чирва, 2019).

Однак дослідники в наукових розвідках вирішували питання в межах своїх наукових проблем, а соціально-історичні та педагогічні передумови підготовки тренерів-викладачів з водних видів спорту в закладах

вищої освіти України (друга половина XX – початок XXI століття) не розглядалися.

Таким чином, відсутність напрацювань щодо безпосереднього вирішення вищезазначеного питання, в яких можна знайти відповіді на запити, що гостро постають перед сучасною системою фізичної культури і спорту, зумовила вибір теми наукової розвідки: «Соціально-історичні та педагогічні передумови підготовки тренерів-викладачів з водних видів спорту в закладах вищої освіти України (друга половина XX – початок XXI століття)».

Мета статті полягає у висвітленні соціально-історичних та педагогічних передумов підготовки тренерів-викладачів з водних видів спорту в закладах вищої освіти України (друга половина XX – початок XXI століття).

2. Методологія та методи

Методологічне значення для нашого дослідження має використання принципу врахування сукупності фактів та комплексу методів, адекватних меті дослідження (аналізу, синтезу, класифікації, порівняння, узагальнення та систематизації).

3. Результати та дискусії

Процес формування системи підготовки тренерів-викладачів, зокрема, з водних видів спорту в закладах вищої освіти України другої половини XX – початку XXI століття був зумовлений низкою соціально-історичних та педагогічних перетворень, що відбувалися до досліджуваного періоду. Перша половина XX століття була складною й суперечливою, насиченою соціальними, історичними, педагогічними зрушеннями та спортивними подіями, на які вплинули перш за все Перша світова (1914–1918 роки) та Друга світова (1939–1945 роки) війни (Українська радянська енциклопедія, 1982; Енциклопедія сучасної України, 2008).

Необхідно врахувати те, що Україна тривалий час входила до складу СРСР, а соціально-історичні та педагогічні передумови розвитку фізичної культури та спорту загалом і процесу підготовки тренерів-викладачів з водних видів спорту у вітчизняних закладах вищої освіти в другій половині XX – початку XXI століття були тотожні процесам, що відбувалися в Радянському Союзі загалом.

Розпочнемо огляд вищезазначеної проблеми з характеристики спортивних подій стосовно водних видів спорту. Так, особливий інтерес викликає той факт, що з 1896 року змагання чоловіків з плавання включені до програми Олімпійських ігор в Афінах (Греція), а жінок – з 1912 року в Стокгольмі (Швеція). У 1908 році було

створено Міжнародну федерацію з плавання, однак виходу вітчизняних спортсменів на світову спортивну арену в ці часи ще не було.

Водночас тривала підготовка спортсменів з водних видів спорту. Її здійснювали фахівці фізичного виховання, яких готували створені у 1896 році під керівництвом Петра Францевича Лесгафта фізкультурні курси в Санкт-Петербурзі (Велика радянська енциклопедія, 1973: 450; Енциклопедія освіти, 2008).

Особливою подією початку XX століття була I Всеросійська спортивна олімпіада 1913 року, яка проходила в Києві з 20 по 28 серпня, де вперше для глядачів був побудований стадіон на п'ять тисяч місць. В програму заходу входило декілька видів спорту, у тому числі водні. В Матвіївській затоці Дніпра на території яхт-клубу на Трухановому острові в плаванні, стрибках у воду, веслуванні та вітрильному спорті визначалися найсильніші (Енциклопедія Олімпійського спорту України, 2005).

Спортивний рух набирив оберті, звісно, виникав попит на кваліфіковані кадри з підготовки спортсменів. Однак бойові дії внесли корективи в історичний процес підготовки як педагогічних кадрів загалом, так і тренерів-викладачів з водних видів спорту зокрема. Вирішальне значення в зазначений період підготовки фахівців з досліджуваної галузі мала Перша світова війна (1914–1918 роки) та безпосередньо Жовтневий переворот 1917 року (Енциклопедія сучасної України, 2008; Українська радянська енциклопедія, 1982).

З урахуванням військових дій Декретом ВЦВК «Про обов'язкове навчання військовій справі», виданим у 1918 році, було прийнято програму «Всевобуч», яка проіснувала до 1923 року. Прийняття Декрету сприяло воєнізації фізичної культури та фізичного виховання. Внаслідок діяльності програми «Всевобуч» почали створюватися військово-спортивні клуби при комісаріатах, фабриках та заводах. До програми входила обов'язкова військова підготовка громадян, яка включала фізичну підготовку з навичками плавання (Декрети радянської влади, 1959: 151–153; Парфьонов, 1978).

В Україні осередком програми «Всевобуч» стало місто Харків. На виконання програми «Всевобуч» було створено відділення спорту і допризовної підготовки при районних військових комісаріатах, здійснювалися контроль за діяльністю спортивних організацій, відбудова й обладнання спортивних майданчиків тощо.

Поступово відновлювалися та будувалися нові водні станції і поживлялися

спортивна робота з плавання. Проводилися перші повоєнні змагання в Москві та Києві, річковими яхт-клубами організовувалися пропливи по Москві-ріці й Дніпру (Декрети радянської влади, 1959; Пітов, 1967).

Звісно, інтенсивний розвиток спорту потребував значно більшої кількості досвідчених та дипломованих спеціалістів – тренерів-викладачів. З 1918 року, коли в Москві було засновано Московський інститут фізичної культури (нині Російський державний університет фізичної культури, спорту, молоді і туризму), цим закладом вищої освіти розпочалася підготовка фахівців досліджуваної галузі (Велика радянська енциклопедія, 1973: 379).

У 1919 році було відновлено роботу згаданих раніше курсів з підготовки фахівців з фізичного виховання під керівництвом Петра Францевича Лесгафта в Санкт-Петербурзі, однак уже в статусі Державного інституту фізичної освіти, нині – Національного державного університету фізичної культури, спорту і здоров'я імені Петра Францевича Лесгафта (Санкт-Петербург) (Енциклопедія освіти, 2008: 450; Велика радянська енциклопедія, 1973: 321).

Як бачимо, саме друге десятиріччя ХХ століття в Росії є початком систематичної роботи з підготовки тренерів-викладачів з фізичної культури і спорту, коли було створено два провідні заклади вищої освіти фізкультурного профілю. В Україні заклади вищої освіти з підготовки фахівців зазначеного профілю почали з'являтися пізніше. Інститут фізичної культури було відкрито в Українській РСР згодом після створення у 1922 році Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) (Філь та ін., 2003).

У перші роки існування СРСР фізична культура та спорт поширювались на народні маси, що сприяло їх значному розвитку. Так, 13 липня 1925 року була прийнята спеціальна постанова ЦК РКП (б) щодо розвитку радянського фізкультурного руху. В згаданому документі зазначалося, що «фізичну культуру необхідно розглядати не лише з точки зору фізичного виховання та оздоровлення, але й як одну зі складових частин трудової та воєнної підготовки» (Основні постанови, накази та інструкції з питань радянської фізичної культури і спорту (1917–1957), 1959: 37; Третяк, 2010).

Перша спартакиада народів СРСР (1928 рік) засвідчила загальний низький рівень спортивних результатів спортсменів. У комплексному заліку змагань спортсмени України посіли друге місце. Спартакиада підтвердила зростання спортивних досягнень українців. Однак такі перемоги були

лише поодинокими випадками. Рівень більшості вітчизняних спортсменів залишався низьким, була відчутна недостатність кадрів з фізичної культури, не налагоджена систематична навчально-тренувальна робота (Енциклопедія Олімпійського спорту України, 2005: 45–58; Основні постанови, накази та інструкції з питань радянської фізичної культури і спорту (1917–1957), 1959: 12; Філь та ін., 2003).

Так, 23 вересня 1929 року було видано Постанову ЦК ВКП (б) «Про фізкультурний рух», у якій зверталась увага на незадовільний стан фізкультурної роботи та говорилося про створення Всесоюзної Ради фізичної культури та спорту СРСР. Водночас у Постанові Президії ЦВК СРСР від 1 квітня 1930 року йшлося про таке: «Серед заходів Радянської влади з виховання нової людини – активного будівника та борця за соціалізм – великого значення набуває робота в царині фізичної культури трудівників» (Основні постанови, накази та інструкції з питань радянської фізичної культури і спорту (1917–1957), 1959: 12; Філь та ін., 2003).

З прийняттям вищезазначених постанов фізкультурний рух СРСР дещо активізувався. Пожвавилася спортивна робота також з водних видів спорту. Почали створюватися спортивні товариства та проводитися всеукраїнські спартакиади. Фізкультурний рух набрав обертів (Бутович, 1953; Філь та ін., 2003).

Поступово фізична культура посіла гідне місце в житті країни, були відкриті нові можливості для створення науково обґрунтованої системи фізичного виховання. Створювалися умови для всебічного розумового та фізичного розвитку людини. Однією з головних проблем галузі фізичної культури і спорту стала відсутність належної кількості кваліфікованих кадрів – тренерів-викладачів. Однак система вищої освіти СРСР, яка склалася на той час, не могла впоратися із завданнями, що постали перед нею. Вирішальне значення для перебудови роботи вищої школи відповідно до потреб і темпів розвитку народного господарства країни мали Постанови Пленумів ЦК ВКП (б) «Про поліпшення підготовки нових спеціалістів» (1928 рік) та «Про кадри народного господарства» (1929 рік) (Про поліпшення підготовки нових спеціалістів: резолюція 1928, 1984: 355–361; Про кадри народного господарства: резолюція 1929, 1984: 18–28; КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. 1898–1954).

Щоб забезпечити спортивні галузі кадрами вузькопрофільних фахівців, необ-

хідно було переформувувати всю систему вищої школи, пристосовувати її до потреб і темпів розвитку видів спорту. Такими заходами стали уніфікація системи вищої освіти в країні та її реорганізація за галузевою ознакою. Сутність реорганізації полягала у створенні замість універсальної вищої школи, яка випускала кадри широкого профілю, нових спеціалізованих закладів, що готували фахівців для конкретних галузей діяльності. Уніфікація привела до збільшення числа інститутів і контингенту студентів у них (Вища школа Української РСР за 50 років, 1967).

Перший Державний інститут фізичної культури України (ДІФКУ) було створено в Харкові (тодішній столиці Української РСР) у 1930 році. Після переведення у 1944 році закладу вищої освіти до Києва його було реорганізовано в Київський державний інститут фізичної культури (КДІФК), з 1993 року – в Український державний університет фізичного виховання і спорту (УДУФВС), а з 1998 року й понині він є Національним університетом фізичного виховання і спорту України (НУФВСУ). Перший в Україні заклад вищої фізкультурної освіти розпочав здійснювати свою освітянську діяльність в надзвичайно складних умовах. Умови розміщення й функціонування інституту були майже не придатними для здійснення навчального процесу. Проте відсутність належної кількості лекційних аудиторій та спортивних залів не завадила закладу освіти здійснювати підготовку викладачів та організаторів-методистів фізичної культури, а в майбутньому стати провідним закладом вищої освіти в Україні та відомим за її межами (Філь та ін., 2003).

Протягом наступних років розгорнулася масова фізкультурна робота серед населення. У 1931 році був затверджений комплекс норм і вимог до фізичної досконалості людини ГПО (Готовий до праці та оборони), який сприяв масовому спортивному руху в Україні (Енциклопедія сучасної України, 2006: 334).

Плавання було введено до переліку обов'язкових норм комплексу. Через участь у комплексі ГПО стали відомі імена багатьох знаменитих спортсменів. Відбувалося якісне зростання досягнень у спорті. Одночасно з розвитком масовості і росту спортивних результатів серед дорослих спортсменів більше уваги приділялося навчанню плаванню молоді та дітей. За короткий час з 1931 до 1932 року були відкриті десятки нових водних станцій (Бутович, 1953; Парфьонов, 1978).

Активною в досліджуваній історичний період була науково-дослідна та методична

робота з плавання. Поступово починають друкуватися підручники, навчальні посібники та розроблятися методичні програми з плавання. Так, у 1938 році З. Фірсовим було опубліковано навчальний посібник з плавання для піонерів та школярів «Юний плавець» (Фірсов, 1938), у 1951 році М. Набатнікова видала посібник «Плавання» (Набатнікова, 1951). Навчально-методична література була в нагоді значній кількості спортсменів, тренерів та викладачів.

Науково-дослідна та методична робота забезпечувала покращення не лише якісних, але й кількісних показників щодо підготовки фахівців з вищою фізкультурною освітою. Так, у 1940 році в Україні спеціальну вищу освіту мали понад 10% робітників фізичної культури, а середню – понад 20%. Важливу роль у цьому відігравав Державний інститут фізичної культури України (ДІФКУ), який здійснював підготовку фахівців досліджуваної галузі у Харкові, тодішній столиці Української РСР (Філь та ін., 2003).

У зв'язку з посиленням військового напруження для забезпечення військових більш якісною фізичною підготовкою було прийнято рішення про посилення їх спортивної підготовки. 1 січня 1940 року почав діяти оновлений більш досконалий комплекс ГПО. Незважаючи на те, що військові події загальмували спортивну роботу, з початком Другої світової війни було підвищено увагу до фізичної підготовки молоді. У 1943 році було видано постанову про повернення досвідчених спортсменів з фронту та поновлення спортивної діяльності.

З 1943 року, з переломним моментом на фронті, настало пожвавлення у спортивному русі, відновилися республіканські та всесоюзні першості з видів спорту. Був виданий Наказ Всесоюзного Комітету зі справ фізичної культури і спорту при Раді Народних Комісарів СРСР «Про масову підготовку населення з рукопашного бою, плавання та водним переправам на 1943 рік» (Основні постанови, накази та інструкції з питань радянської фізичної культури і спорту (1917–1957), 1959: 37).

У перші повоєнні роки, незважаючи на відкриття нових та відбудову зруйнованих басейнів, зростання досягнень з водних видів спорту, особливо дівчат, було дуже повільним. Лише у 1949 році було відновлено довоєнні результати й стала оновлюватися таблиця юнацьких рекордів (Бутович, 1953).

Після закінчення війни виникли нові умови для розвитку фізичної культури, суспільство шукало способів її оновлення, зміцнення та покращення. Гостро поста-

вала потреба в кадрах, тому не випадково створювалися нові вищі та середні навчальні заклади фізкультурного профілю у СРСР. Так, вже у 1945 році вони були створені у Вірменії, Казахстані, Литві і Латвії.

1 червня 1946 року у Львові на базі технікуму фізичної культури Розпорядженням Ради Міністрів СРСР від 7 травня 1946 року за № 5935-р і Постановою Ради Міністрів УРСР від 1 червня 1946 року за № 1002 після кадрової комплектації створено другий в Україні Львівський інститут фізичної культури (Філь та ін., 2003). У 2006 році розпорядженням Кабінету Міністрів України на його базі було утворено Львівський державний університет фізичної культури, якому у 2019 році було присвоєно ім'я Івана Боберського.

У 1947 році у зв'язку зі збільшенням в навчальних планах та програмах годин на фізичне виховання розпочалося створення факультетів фізичного виховання в педагогічних інститутах та університетах. Вони поступово виникають у Харкові, Луганську, Запоріжжі, Одесі, Миколаєві, Кам'янець-Подільську, Черкасах, Дрогобичі, згодом – у Тернополі, Луцьку, Вінниці, Чернігові, Кіровограді та в інших містах України. Продовжували існування технікуми фізичної культури в Харкові, Дніпродзержинську, Івано-Франківську, Донецьку.

Після того як у 1948 році було поновлено проведення Олімпійських ігор (Лондон, Великобританія), в державі, яка понесла великі руйнування та людські втрати, а також не могла взяти участь у змаганнях, розпочався пошук шляхів виходу на світову спортивну арену. Основним пріоритетом визначався масовий розвиток фізичної культури та підвищення рівня спортивних досягнень. Зусилля держави було спрямовано на покращення матеріальної бази фізичної культури і спорту; розбудову спортивних майданчиків, залів, басейнів; підготовку спортсменів та забезпечення навчально-тренувального процесу кваліфікованим тренерсько-викладацьким складом (Філь та ін., 2003).

Висновки

Таким чином, становлення та розвиток системи підготовки тренерів-викладачів з водних видів спорту в закладах вищої освіти України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) зумовлювались низкою соціально-історичних та педагогічних передумов. Найважливішими соціально-історичними чинниками, які вплинули на становлення та розвиток системи підготовки тренерів-викладачів з водних видів спорту в закладах вищої освіти України (друга

половина ХХ – початок ХХІ століття), були розвиток спорту (введення плавання в програму Олімпійських ігор, створення Міжнародної федерації з плавання, проведення I Всеросійської спортивної олімпіади, проведення Першої Радянської Спартакіади народів СРСР, змагання з водних видів спорту в яхт-клубах, зростання спортивної майстерності спортсменів); бойові дії Першої та Другої світових війн, а також їх наслідки; пожвавлення масовості спортивного руху, зумовлене обов'язковою військовою підготовкою громадян, яка включала фізичну підготовку з навичками плавання (створення відділень спорту, військово-спортивних клубів і клубів допризовної підготовки при районних військових комісаріатах, фабриках та заводах); спрямованість фізичної культури та спорту на залучення широких народних мас; відсутність можливості у вітчизняних спортсменів вийти на світову спортивну арену, поодинокі випадки перемоги у водних видах спорту, низький рівень спортивної підготовки українських спортсменів.

Встановлено, що до вагомих педагогічних чинників, що позначились на становленні та розвитку системи підготовки тренерів-викладачів з водних видів спорту в закладах вищої освіти України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття), належать відкриття закладів вищої освіти фізкультурного профілю, створення факультетів фізичного виховання в педагогічних інститутах та університетах, продовження діяльності технікумів фізкультурного профілю; створення та відновлення матеріальної бази для занять фізичною культурою і спортом загалом та з водних видів спорту зокрема (відновлювалися та будувалися знову водні станції, відкривалися басейни); збільшення в навчальних планах та програмах годин на фізичне виховання; вдосконалення навчально-методичного забезпечення процесу підготовки тренерів-викладачів з водних видів спорту (публікуються підручники, посібники, статті щодо водних видів спорту); реорганізація системи вищої освіти за галузевою ознакою й нові вимоги до тренерської роботи; відчутний дефіцит кадрів з фізичної культури, потреба у підвищенні кваліфікації тренерсько-викладацького складу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутович Н. Тренировка юных пловцов. Москва : Физкультура и спорт, 1953. 144 с.
2. Вища школа Української РСР за 50 років : у 2 ч. / відп. ред. В. Пітов. Київ : Видавництво Київського університету, 1967. Ч. 1 (1917–1945 роки). 396 с.

3. Всеукраїнські та Всесоюзні спартакиади (1923–1929). *Енциклопедія Олімпійського спорту України* / за ред. В. Платонова. Київ : Олімпійська література, 2005. С. 45–58.

4. Готовий до праці й оборони СРСР (ГПО). *Енциклопедія сучасної України* : у 30 т. / ред. кол.: І. Дзюба та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : [б. в.], 2008. Т. 6. 334 с.

5. Об обязательном обучении военному искусству : Декрет ВЦИК от 22 апреля 1918 года. *Декреты Советской власти*. Москва, 1959. Т. II. С. 151–153. URL: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/73249-dekret-vtsik-ob-obyazatelnom-obuchenii-voennomu-iskusstvu-22-aprelya-1918g#mode/inspect/page/1/zoom/4> (дата звернення: 09.04.2021).

6. Друга світова війна. *Енциклопедія сучасної України* : у 30 т. / ред. кол.: І. Дзюба та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : [б. в.], 2008. Т. 8 : Дл–Дя. С. 426–432.

7. Жовтневий переворот 1917. *Енциклопедія сучасної України* : у 30 т. / ред. кол.: І. Дзюба та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : [б. в.], 2009. Т. 9 : Е–Ж. С. 633–634.

8. КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. 1898–1954 / пер. з рос. 7-е вид. Ч. II. Київ : Держполітвидав УРСР, 1954. 618 с.

9. Ленинградский институт физической культуры им. П.Ф. Лесгафта. *Большая советская энциклопедия* : в 30 т. / гл. ред. А. Прохоров. 3-е изд. Москва : Советская энциклопедия, 1973. Т. 14. 321 с.

10. Лесгафт П. *Енциклопедія освіти* / гол. ред. В. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 450 с.

11. Набатникова М. Плавание : Пособие для вожатых и руководителей физ. воспитания в пионерских лагерях. Москва : Молодая гвардия, 1951. 31 с.

12. О кадрах народного хозяйства : Резолюция пленума ЦК ВКП (б). Москва, 10–17 ноября 1929 года. *КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК* / под общ. ред. А. Егорова, К. Боголюбова. 9-е изд., доп. и испр. Москва : Политиздат, 1984. С. 18–28.

13. Об улучшении подготовки новых специалистов : Резолюция пленума ЦК ВКП (б) 1928 года. *КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК* / под общ. ред. А. Егорова, К. Боголюбова. 9-е изд., доп. и испр. Москва : Политиздат, 1984. С. 355–361.

14. Основные постановления, приказы и инструкции по вопросам советской физической культуры и спорта. 1917–1957 / сост. И. Чудинов. Москва : Физкультура и спорт, 1959. 37 с.

15. Парфенов В. Развитие плавания в СССР. *Плавание*. Киев : Высшая школа, 1978. С. 16–29.

16. Перша світова війна. *Українська радянська енциклопедія* : у 12 т. / гол. ред. М. Бажан. 2-ге вид. Київ : Головна редакція УРЕ, 1982. Т. 8. С. 282–284.

17. Перша та Друга Російські Олімпіади. *Енциклопедія Олімпійського спорту України* / за ред. В. Платонова. Київ : Олімпійська література, 2005. С. 31–39.

18. Степанець І. Передумови становлення системи вищої педагогічної освіти України. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2014. Вип. XXXVI. С. 152–160. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/1910> (дата звернення: 09.04.2021).

19. Третяк В. Розвиток спортивного руху в СРСР та Києві у передвоєнний період. *Історія повсякденності: теорія та практика* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції, 14–15 травня 2010 року / упоряд.:

О. Лукашевич, Т. Нагайко ; редкол.: В. Коцур (гол. ред.) та ін. Переяслав-Хмельницький, 2010. С. 148–150.

20. Физической культуры институт центральный. *Большая советская энциклопедия* : в 30 т. / гл. ред. А. Прохоров. 3-е изд. Москва : Советская энциклопедия, 1973. Т. 27. С. 379.

21. Фирсов З. Юный пловец : пособие для школьников и пионеров при изучении основ спортивного плавания. Москва ; Ленинград : Физкультура и туризм, 1938. 160 с.

22. Філь С., Худолій О., Малка Г. Фізична культура в Україні у період 1917–1991 рр. *Історія фізичної культури* : навчальний посібник. Харків : ОВС, 2003. С. 115–127.

23. Чирва Г. Історичні передумови становлення сучасної вищої освіти в Україні. *Право та державне управління*. 2019. № 2 (35). Т. 2. С. 152–159. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2019/tom_2/25.pdf (дата звернення: 09.04.2021).

REFERENCES

1. Butovich N. (1953). *Trenirovka yunyh plovtsov* [Training of young swimmers]. Moskva : Fizkultura i sport [in Russian].

2. Pitov V. (Eds.). (1967). *Vyshcha shkola Ukrainkoi RSR za 50 rokov* [Higher School of the Ukrainian SSR for 50 years] Kyiv : Vydavnytstvo Kyivskoho universytetu. U dvokh chastynakh. Chastyna persha (1917–1945 rr.) [in Ukrainian].

3. Platonov V. (Eds.). (2005). *Vseukrainski ta Vse-soiuzni spartakiady (1923–1929)* [All-Ukrainian and All-Union Games (1923–1929)]. *Entsyklopediia Olimpiiskoho sportu Ukrainy*. Kyiv : Olimpiiska literatura [in Ukrainian].

4. Dziuba I. (Eds.). (2008). *Hotov do pratsi y oborony SRSR (HPO)* [Ready for work and defense of the USSR (GPO)]. *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy* : u 30 t. (Vols. 6), (p. 334). NAN Ukrainy, NTSh. K. [in Ukrainian].

5. Dekret VTSIK “Ob obyazatelnom obuchenii voennomu iskusstvu”. [Decree of the Central Executive Committee “On compulsory training in martial arts”]. (1918, April 22). Moskva : Dekretyi Sovetskoy vlasti. (Vols. 2), (pp. 151–153). URL: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/73249-dekret-vtsik-ob-obyazatelnom-obuchenii-voennomu-iskusstvu-22-aprelya-1918g#mode/inspect/page/1/zoom/4> [in Russian].

6. Dziuba I. (2008) *Druha svitova viina* [World War II] *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy* : u 30 t. (Vols. 8), (pp. 426–432). K. : NAN Ukrainy, NTSh. [in Ukrainian].

7. Dziuba I. (2009) *Zhovtnevyi perevorot 1917* [October coup 1917] *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy* : u 30 t. (Vols. 9), (pp. 633–634). K. : NAN Ukrainy, NTSh. [in Ukrainian].

8. KPRS v rezoliutsiiah i rishenniakh zizdiv, konferentsii i plenumiv TsK. 1898–1954. (1954) [The CPSU in resolutions and decisions of congresses, conferences and plenums of the Central Committee. 1898–1954]. K. Derzhpolityvdav [in Ukrainian].

9. Prohorov A. (Eds.). (1973). *Leningradskiy institut fizicheskoy kulturyi im. P.F. Lesgafta* [Leningrad Institute of Physical Culture. P. F. Lesgaft] *Bolshaya sovetskaya entsiklopediya*: v 30 t. (Vols. 14), (p. 14). Moskva : Izd-vo Sovetskaya entsiklopediya [in Russian].

10. Kremin V. (Eds.). (2008). *Leshaft Petro Frantsovych* [Lesgaft Petro Frantsovich] *Entsyklopediia osvity*. Kyiv : Yurinkom Inter [in Ukrainian].

11. Nabatnikova M. (1951) Plavanie [Swimming] Moskva : Mol. gvardiya [in Russian].
12. Egorova A. & Bogolyubova K. (1984) O kadrah narodnogo hazyaystva: rezolyutsiya plenuma TSK VKP (b) [On the staff of the national economy: the resolution of the plenum of the Central Committee of the CPSU (b)] (1929, November 10–17). *KPSS v rezolyutsiyah i resheniyah syezdov, konferentsiy i plenumov TSK*. Moskva : Politizdat [in Russian].
13. Egorova A. & Bogolyubova K. (1984) Ob uluchshenii podgotovki novih spetsialistov: rezolyutsiya plenuma TSK VKP (b) [On improving the training of new specialists: the resolution of the plenum of the Central Committee of the CPSU (b)] (1928). *KPSS v rezolyutsiyah i resheniyah syezdov, konferentsiy i plenumov TSK*. Moskva : Politizdat [in Russian].
14. Chudinov I. (Eds.). (1959). Osnovnyie postanovleniya, prikazy i instruktsii po voprosam sovetskoy fizicheskoy kultury i sporta [Basic regulations, orders and instructions on Soviet physical culture and sports] (1917–1957). Moskva : Fizkultura i sport [in Russian].
15. Parfenov V. (1978) Razvitie plavaniya v SSSR. Plavanie [Development of navigation in the USSR. Swimming]. Kiev : Vischa shkola [in Russian].
16. Bazhan M. (Eds.). (1982). Persha svitova viina [World War I] *Ukrainska radianska entsyklopediia : u 12 t.* (Vols. 8), (pp. 282–284). Kyiv : Holovna redaktsiia [in Ukrainian].
17. Platonov V. (Eds.). (2005). Persha ta Druha Rosiiski Olimpiady [First and Second Russian Olympiads]. *Entsyklopediia Olimpiiskoho sportu Ukrainy*. Kyiv : Olimpiiska literatura [in Ukrainian].
18. Stepanets I. (2014) Peredumovy stanovlennia systemy vyshchoi pedahohichnoi osvity Ukrainy [Pre-requisites for the formation of higher pedagogical education in Ukraine]. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky Vyp. XXXVI*, Kharkiv – 2014, 152–160. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/1910> [in Ukrainian].
19. Tretiak V. (2010) Rozvytok sportyvnoho rukhu v SRSR ta Kyievi u peredvoiennyi period [Development of sports movement in the USSR and Kiev in the prewar period] V. Kotsur (Eds.), *Istoriia povsiakdennosti: teoriia ta praktyka : materialy Vseukr. nauk. konf. 14–15 trav. 2010 r.* Pereiaslav-Khmelnitskyi [in Ukrainian].
20. Prohorov A. (Eds.). (1973). Fizicheskoy kulturyi institut tsentralnyiy [The Institute of Physical Culture is central] *Bolshaya sovetskaya entsyklopediya: v 30 t.* (Vols. 27), (p. 379). Moskva : Sovetskaya entsyklopediya [in Russian].
21. Firsov Z. (1938) Yunyiy plovet [Young swimmer]. Moskva ; Leningrad : Fizkultura i turizm. [in Russian].
22. Fil S., Khudolii O. & Malka H. (2003) Fizychna kultura v Ukraini u period 1917–1991 rr. [History of physical culture] *Istoriia fizychnoi kultury*. (pp. 115–127). Kharkiv : OVS [in Ukrainian].
23. Chyrva H. (2019) Istorychni peredumovy stanovlennia suchasnoi vyshchoi osvity v Ukraini [Historical pre-conditions for the formation of modern higher education in Ukraine] *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, 2 (35), 152–159. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2019/tom_2/25.pdf ([in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.04.2021.

The article was received 29 April 2021.